

AZ ÁTMENET ÉVEIBEN

A front áthaladása után Észak-Erdélybe újra bevonult a román adminisztráció, amelynek bevallott szándéka az 1940 előtti viszonyok restaurálása volt. Szováta is megjelent a vasgárdista nézeteit nyíltan hirdető, magyar gyűlöletéről hírhedt Pop Vasile kolozsvári születésű csendőrőrmester, aki a civil lakosság megfélemlítését tűzte ki céljának. „... szabadságra katonaruhába jöttem haza. Páskuj Ferivel bementünk a vendéglőbe Vajdáékhoz, az ajtóban Lőrinczi János és Fulop Károly állott. Bejött Pop őrmester, egy nagy farkaskutyával ... Se szó, se beszéd, szájon vágott ... a fogaim ki is kóptem. Én se voltam rest, kikaptam a bajonétot, amikor a kutya nekem szökött kivágtam a belit ... elfutottam, alig értem el a vonatot.” - mondja el Fülöp István (szül. 1914) találkozását a hírhedt csendőrrel.

Sokan hazaszöktek miután szétverték a székely határőrséget és egységeik felbomlottak, a front nyugat felé távolodott. A szökevényeknek jelentkezni kellett a falu őrmesterénél. „Pop őrmester visszajöttével újra életre keltek a vasgárdista eszmék, ‘... Magyarok! Én vagyok Attila, Isten ostora! jelentette ki. Szerinte a szovátaiak oroszellenes partizán csoportokba szerveződtek. Mindenki gyanús. A vasgárdista Luca (Pál Ferenc kőműves veje volt, Sturzika János, Badiu Simon ‘Szováta utcáit magyar koponyákkal kell kikövezni’ - mondták, felgyűjtva a Lukács villát. Ezek az úgynevezett rend őrei rettegésbe tartották a lakosságot.”¹ Lőrinczi András (1904), Fülöp István (1914), Márton Dénes (1916), Jeremiás András (1921) adatközlők. * A Pop őrmesternél jelentkező katonaszökevényeket, akik életüket is kockáztatva megtagadták az értelmetlen ellenállást, azonnal letartóztatták és a földvári haláltáborba, vagy fogolytáborokba vitték. Maros-Torda megyéből közel 4.000 magyar lakost hurcolnak el a Maniu-gárdisták, az elhurcolt 19 szovátaiból csak négyen tértek haza mikor 1945. október 29-én felszámolják a földvári tábor. A szovátaai áldozatok között volt Kacsó Sándor, a 27. gyalogezred katonája, aki el sem jutott Földvára mert útközben egy orosz kísérő puskatussal agyonverte; id. Kénesi János őrmester, a 82-es székely határőr (szül. 1895), id. Madaras András honvéd (1899), Szász György székely határőr (1891), Nagy András, Túrós Dávid, Varga József, a 27-es gyalogezredből, Móga Sándor, Szikszai I. Árpád.² Halotti Könyvek. 1944-1952. * Nagy György, Bedő Márton és Fülöp Béla útközben megszöktek és így életben maradtak. A táborból haza tért Gábor Andor és felesége Veronika, akiket azért hurcoltak el mert egy menekülő német katonának enni adtak.³ Jeremiás András (1921), Csortán Antal (1918), Fülöp Imre (1911) adatközlők. *

“A marosvásárhelyi Magyar Demokrata Szövetség emlékiratot ad át a megye prefektusának, a manista Ioan Bozdognak: ‘A közigazgatás nagy része a bosszú gondolatával jött ide: rajtunk akarják megbosszulni azokat a sérelmeket, amelyet a fasiszta magyar állam velük szemben elkövetett. ... A román lakosságot fegyveres nemzetörségbe szervezik, a magyar lakosság felfegyverzetlenül és megszerzetlenül a nemzetörség kényére-kedvére kiszolgáltatódik. A Maniu-gárdisták a falvakban bosszuló hadjáratokat szervezve, gyilkosságoktól sem riadnak vissza. Az orosz parancsra nemrég megnyílt magyar anyanyelvű elemi és középfokú iskolákat a hatóságok bezáratták ..., közalkalmazottak szállításait bocsátják el törvénytelenül.”⁴ Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1953. Bp.-Szeged. 1994. 19. * A régi román közigazgatás és a Maniu-gárdisták rémuralma november 12-ig tartott, mikor szovjet parancsra el kellett hagyniuk Észak-Erdély területét.

Sok szovátai katona vesztette életét szovjet fogságban. Ilyés Márton (szül. 1905), Hadházi Mihály (1886) székely határőrök, a kopaci Král Jenő (1921), Kelemen László nyomai a focşani gyűjtőtáborba vezetnek, további sorsuk ismeretlen.

Domokos László (42 éves), Bálint József (49), Gábor Gábor (47) meghalt 1946. március 31-én, Hajdú Antal (45), Fülöp L. Sándor (22), Benke János (48) székely határőrök oroszországi fogságban haltak meg. Janka János, 29 éves napszámos a lágerkórházban halt meg. Fülöp Ferenc (30) 1946. április 17-én halt meg az obidini lágerben. Ercei Lajos (35) a kurszki tankcsata helyén épült táborban halt meg. Bíró Ferenc (58) földműves a tiginai lágerben halt meg 1945. május 30-án, ugyanezen a napon halt meg Bokor Imre (34) is. Hajdú I. Péter (22), Bokor Dénes (21) kerékpáros katonák a 13-as kerékpáros zászlóaljból, Fülöp M. Sándor (23) Jankó János, Lőrinczi József, Bajkó Antal a 27-es gyalogezredből szintén a szovjet táborokban lelték haláluk mint Kénesi J. András és Márton Mihály leventekatonák is. Kincses Dénes (35) a 27-es gyalogezredből a temesvári lágerben halt meg 1946. április 16-án. Bokor Károly Ilyésmezőbe való hazatérte után a fronton szerzett betegségébe halt meg.⁵ Halotti Anyakönyvek. 1940-1972. Jeremiás András (1921), Csortán Antal (1918), Fülöp Imre (1911), Nagy Dénes 81912) adatközlők. *

A Szováta környéki nagy erdők menedéket nyújtottak az egységeiktől elszakadt, a fogságba és elöl bujkáló német és magyar katonáknak. Azonban az élelemhiány, a hideg sok bujkálót a falvak közelébe kényszerített és itt az erdők peremén zajlottak le Szováta háborús történetének legszégyenteljesebb esetei. Egy jobb bakancsért, egy katonaköpenyért vagy hátizsákért helybéliek legyilkolták a védtelen menekülőket. Csak Szováta-vize völgyében 80 bujdosó lelte így halálát.

Ilyésmező határában, a kerekbükki háznál kilenc, a 42-es vasútjárárnál egy, az ilyésmezei fűzfáknál hét németet lőttek agyon.

A háborúból sokan megcsönkítva, nyomorékon vagy betegen tértek haza. Mikor 1948-ban törvényes lehetőség nyílt, arra hogy a hadirokkantak és hadiözvegyek dohányárudát nyithatnak erre kértést adott be Nemes Árpád, Albert Mihály, Szőcs János, Lengyel Márton, Zsombori Géza és özv. Madaras Andrásné. ⁶ ÁLTMv. 208 iratcsomó. 1948. 163. *

Az 1945. évi jegyzői jelentések szerint Szovátán 972 házsám volt, melyek alatt 1.050 család lakott. Ilyésmezőn 78 házsám alatt 85 család lakott. Nemzetiségi szempontból a következő volt a lakosság összetétele:

Helység	Idő	Összlakosság	Magyar	Román	Zsidó	Német	Cigány
Szováta	1945 VI. 13.	3849	3555	70	15	15	207
	1945 IX. 6.	4000	3766	64	21	2	207
Ilyésm.	1945 VI. 13.	339	336	3	-	-	-
	1945 IX. 6.	375	370	5	-	-	-

A lakosság jelentős számú gyarapodása a két felmérés közt eltelt három hónap alatt a háború után hazitérőkkel magyarázható.

Nem és kor szerint a következő volt a lakosság megoszlása:

Szovátán:

Életkor	Férfi	Nő	Összesen
1 évig	60	76	136
1-16	500	748	1248
16-50	806	1020	1826
50-100	257	367	624

Ilyésmezőben:

Életkor	Férfi	Nő	Összesen
1 évig	-	3	3
1-16	38	48	86
16-50	82	104	186
50-100	25	39	64

EGYHÁZAK ÉS EGYHÁZI ISKOLÁK

A TANÜGYI REFORMIG

A front közeledtekor a szovátaiak egy része és Török Mihály plébános elmenekült. Míg távol volt a katolikus hívek lelkigondozását Roșca Mihály szovátai születésű görög katolikus pap látta el, kitől Kocsis Imre bordosi plébános vette át novemberben a plébánia vezetését. Török Mihály plébános 1945. április 1-én tért haza.

“1945 januárjában megnyílt az elemi iskola és a gimnázium is. Az elemi iskolából oklevél nélküli tanerők alkalmaztattak, mivel a régi tanerők Arros János és Búzás Endre katonák voltak, a nővérek Tirgu-Jiuban lágerben és Reiner Mária és Lenke tanítónők a menekülésből szintén nem tértek vissza. A tanerők visszatérése után az oklevél nélkülieket elbocsátották. A régiek mellett új tanerők János György és Tatár Éva.”

A legelső szovátai gimnáziumot alapító kalocsai iskolanővérek Sz. M. Andrea főnöknő, Udvardi Aninatica és Pataky M. Aranka “...nem hagyták el zárdájukat. Azonban a román csendőrok a nővéreket a Tirgu-Jiuba internáló táborba vitték. A gimnáziumhoz Lokody Gabriella lett kinevezve, a többi helyeket okleveles tanítók foglalták el.”

A templomból sok mindent elhurcoltak, a miseruhákat széttépték, a kelyheket összetörték, a katolikus iskola irattára teljesen megsemmisült, csak a falak és a padok maradtak meg. A zárdából ellopták a ruha- és ágyneműt. A kultúrház padlózatát összevágták, ablakait betörték, a villanyvezetékeket leszaggatták. A plébánia bútortzatát és könyvtárát szétszórták, sok mindent elvittek.

A magyar görög katolikusok a bécsi döntés után átálltak a katolikus hitre, ezért hatóságok Török Mihály plébánost tették felelősé, azzal vádolva, hogy az áttérést erőszakosan vitte végbe. Ezért kétszer is meghurcolták, de a börtöntől vagy az eltávolítástól megmentette híveinek egységes kiállása és tanúskodása. Ugyanekkor a közalkalmazottak sorainak megtisztításáról rendelkező 217. sz. törvény értelmében végrehajtott “purifikáció” következtében 196 magyar és 7 román papot véglegesen eltávolítanak állásukból. “Visszatérésemkor a népörtség magához hívatott és Marosvásárhelyre vitetett a rendőrségre. De a híveim küldöttségileg jöttek utánam és 5 nap múlva szabadlábra helyeztek. Azután a Népbíróságra vittek, ahová híveim szintén küldöttségileg jöttek és 8 nap múlva onnan is haza engedtek.” - írja a Domus Historiában.

A gimnázium három osztállyal indult újra, de nagy anyagi nehézségekkel küzd, a szükséges alapokat előadások jövedelméből próbálja összegyűjteni a katolikus egyház. Az 1946-47-es tanévben a gimnázium

négy osztállyal indult "... s mivel a Tisztelendő Nővéreket a tanfelügyelőség, mint magyar állampolgárokat a tanítói karban nem alkalmazta, Püspöki kinevezéssel a gimnáziumhoz lettek beosztva és ott végzik munkájukat. ² Domus História. 1946. *

A Kalocsai Iskola Nővérek tartomány főnöknője elrendelte a szovátai zárda megszüntetését és visszahívta az itteni nővéreket 1947-ben. Ez nagy csapást jelentett a szovátai katolikus iskolázás számára, azonban a megváltozott körülmények nem kedveztek a magyarországi nővérek itt tartózkodásának. Ez a szovátai első ízben megszervezett gimnáziumi oktatás végét jelenti. "Május 8-án érkezett egyházközségünkbe Márton Áron Püspök Atyánk, hogy a bérmálás szentségét kiszolgáltassa ..." - tájékoztat az egyházi év egyik legfontosabb eseményéről a Domus Historia.

Két tanerővel indult 1945-ben a református iskola: Szabó Mihály és Szöcs Irén tanítókkal, Szakadátón Szöcs Dénes tanított. Az 1946-47-es tanévben 67 református és kilenc más vallású tanuló volt beírva az iskolába. Ekkor Szovátán és Szakadátón 887 református élt, de a szakadati szórvány gyülekezetben terjedt a jehovista tanúi nevű szekta. 1948. február 29-én még elhatározzák egy kántori lakás felépítését, Vadász János mester még a terveket is bemutatja. Sajnos ez már nem készülhetett el, mert a politikai, gazdasági nyomás ami egyre jobban nehezedett az egyházakra lehetetlenné tette. Megtiltják az egyházi földek részes művelését, így napszámosokat fogadtak fel.

Közvetlenül az államosítás előtt négy oktatási egység működött a községben: az állami óvoda Csutak óvónő vezetésével, az állami magyar iskola - igazgatója Szöcs Jenő, római katolikus gimnázium - igazgatója Arros János és a református egyházi iskola Szöcs Irén igazgatósága alatt. A katolikus és református egyházakon kívül még létezett a görög katolikus parókia, az ortodox leányegyház (a telepi ortodox templom Parajdhoz tartozott), szombatista leányegyház és az izraelita közösség.

Az államhatalomnak a kommunista párt általi megszerzésével párhuzamosan Szovátán is egyre erősebbé vált a helyi kisszámú mozgalmi ember befolyása, akiknek a múltban semmilyen szerepük sem volt. A szovátai vendégek áradatát többször felhasználták illegális találkozó szervezésére, de amint Goldstein HERMAN illegális kommunista panaszolta a 30-as évek közepéig nem volt kommunista szervezet. A Lomás cég telepítésekor a vasútépítéshez került Meinszter Jenő volt az első szovátai illegális kommunista. Nem sokat tudunk tevékenységükről de Goldstein leírása szerint állam és rendszer ellenes agitációval és adatgyűjtéssel foglalkoztak. Holczepfel Józsefet és Kis Albertet 1941-ben tartóztatták le. Jánosi Ferenc, aki már az 1920-as általános sztrájkban is résztvett, alakítja meg az első pártsejtet, de a helyi pártszervezet vezetője Kopacz Antal volt, "aki beteges, féllábú

ember létére az egyik legaktívabbnak, legbátrabbnak ismertem akkoriban. Gub András házában lakott, úgy szervezte meg a megbeszéléseket, hogy sose találkozott ottan két elvtárs. A családjja otthon volt, de bárki kérdezett nem tudtak semmit. Jómagam is sokszor mentem hozzá, mivelhogy a közelükben laktam, tudtam biztosan, hogy valaki van nála ... a legkisebb síró leánykája az udvaron fogadott, hogy édesapám nincs idehaza ... jómagam is néha tőle kaptam utasításokat, melyeket igyekeztem tehetségemhez híven végrehajtani ... a magyar csendőrségnél is vállaltam olcsón tűzifa felvágását és közben, ahogy tudtam figyeltem a nyitott ablakon keresztül. ³ Goldstein Henrich: Szováta ... Visszaemlékezések. Kézirat 1971. február 11. 5. *

A kedvező politikai légkörben hamarosan megkezdődött a kommunista szervezkedés. "1945 nyár elején betegen hazakerülve már vártak, főleg Kopacz Antal elvtárs. Jómagam is a Szováta fűrészüzemhez mentem dolgozni, hol az üzemben, hol az erdőn nekiláttunk az építő munkának, a szervezésnek. Megkezdtek a szakszervezetek, ifjúsági szervezetek, majd a pártsejteket szervezni. Voltam üzemi bizottsági tag, sejttitkár, ifjúsági titkár. ⁴ uo. 9. * Nem is volt eredménytelen az agitációs munka mert a Groza-kormány beiktatásakor (1945. március 6) már 300 szováta munkás ment "szimpátia tüntetésre" Marosvásárhelyre. Az iparos egylet 2.200 kötetes könyvtárát a pártalapszervezet javaslatára a községháza udvarán égetik el.

A Belügyminisztérium 8.626/1945. június 23-i rendeletével magyar polgármestereket neveznek ki erdélyi helységekre, köztük Szováta is. Az 1946-47-es évek a nagy szárazság éve voltak, amely Szováta is érezte hatását. A gazdák a nagy vízhiány miatt fél termést sem takarítottak be. A pénz értéke rohamosan csökkent, amely a fizetésből élő hivatalnokok, tanítók, munkások életszínvonalát befolyásolta a legjobban. "A pénz kezd hígulni, értéktelenedni, a százezer lejben kezdünk számolni, s már az év vége felé a milliók is jelentkeznek. A szegénység elég nagy, gabonahiány van minden felé." * Domus História. 1947. * 1947. áprilisában egy jólkereső szakmunkás havi keresete 3 millió lej, 1 kg disznóhús 170.000, 1 kg sajt ára 200.000 lej volt. A hatalmas adók tönkreteszik a kiskereskedőket, Ruszi Zsuzsa kénytelen a Lomás cég szakszervezetének "ajándékozni" üzletét 1947. december 12-én.

Az éhínség idején a régi módszerrel próbálnak élelemhez jutni a szovátaiak, újrakezdődnek a sólopások. "A Veres-tónál bányásztak. Lázár József volt a legügyesebb, 50-60 kg-ot is elhozott. A sót hidegvágóval, fejszével, csákánnyal, vasrúddal bányászták. Román és magyar időben is, háború után is bányásztak, főleg mikor nem lehetett sót kapni." A lopott sót a Bokor-vízimalomban örölték és gabonára cserélték. "Én is vittem sót egészen Szászmedgyesig. Egy kupa sóért két

kupa gabonát hoztam. Örölt sőt és kősót is vittünk az állatoknak. ⁵ Kelemen Jenő (1921) adatközlő. *

1947. augusztus 15-én hajtják végre az első pénzbevéltást, melynek bevallott célja az infláció megfékezése, be nem vallott célja a gazdagabb polgárság tönkretétele volt. 20.000 lejért adtak egy új lejt, de csak 5 millió régi lejt váltottak be falun, amit megtoldottak még 2,5 millióval ha teljesítették a beadási tervet. A bérből és fizetésből élők csak 3 milliót válthattak be. Bevéltáskor egy US dollár árfolyama 150 új lej volt. A parasztság pénztartalékainak csak töredékét válthatta be. Új árak: 1 kg kenyér 14 lej, 1 kg disznóhús 47 lej, 1 doboz gyufa 3,50 lej. A szakképzetlen munkások átlagbérét 2.700 lejben állapították meg.

Az új törvények lehetetlen helyzetbe hozták a malomtulajdonosokat. "Jeremiás János kéri a községi adó csökkentését, mivel az összes vámgabonát át kellett adja a községnek a nélkülözők számára hivatalos áron." ⁶ ÁLtMv. Primăria oraş Sovata. Községi jegyzőkönyvek. 1948. március 4. * Tudjuk, hogy a hivatalos ár azt jelentette, hogy szinte ingyen adta át. Szovátán két malom működött, Jeremiás János és Nagy Sándor tulajdonában, Ilyésmezőben is kettő Máthé Dénes és Székely Lajos tulajdonában.

1948 elején Szovátán 736 szarvasmarha - ebből 58 bivaly -, 242 ló, 4 szamár és 902 juh volt. Ez volt az állattenyésztők utolsó éve mikor még az állami beavatkozás csak közvetett eszközökkel történt. Február 5-én megszüntetik a magán tejfelvásárlást és létrehozzák a Tejfelvásárlási szövetkezetet (Cooperativa pentru valorificarea laptelui), bevezetik a kötelező beadás rendszerét, mintegy előhírnökét a mezőgazdaság és termelők eljövendő állami kizsákmányolásának. A kényszerítő jogszabályok tömege ellenére, vagy éppen azért az élelmiszer ellátás továbbra is elégtelen volt. 1948. március 11-én Huszár Ilona gyógyszerész nő a következő kérést terjeszti a községi előjáróság elé: "Alulírott tisztelettel kérem, hogy a nagy influenza járvány és különösen a kis gyermekek közti szarvashurut járványra való tekintettel gyógyszerárak részére, szirupok és egyéb gyógyszerek készítésére rendkívüli segélyként 2-3 kiló cukrot kiutalni szíveskedjenek." ⁷ ÁLtMv. 207 iratcsomó. 88. * 1848-ban a lakosságot 700 szekérrel és 500 napszámos közmunkanappal terhelik. Végso soron megcsappan a mezőgazdasági termelőkedv és ehhez járul a nagy szárazság okozta nyomor is. A község nagy ellátási nehézségekkel küzd. Országos viszonylatban élelmiszer és textil jegyeket osztanak a tisztviselőknek, közalkalmazottaknak, munkásoknak. A szovátai névsorban 56 közalkalmazott szerepel. Január 13-án a vízüzemek dolgozóinak C., a feleségeknek D1-es, a gyermekeknek D2-es élelmiszer és ruha jegyeket (kartellát) osztanak. Az első kartellákat még 1947 augusztusában, a másodikat novemberben

kellett volna megkapniuk, de a decemberi jelentés szerint, jellemzően az akkori állapotokra azokból egy sem jutott el a jogosultakhoz.

A korszak végén, még mikor életben volt a polgári közigazgatás terület-beosztási rendszere, 1948. március 5-én egyesítik Szovátát és Szováta fürdőt Szováta néven egy községbe. Ilyésmezőt mint falut rendelik alá Szovátának. Az új községnek 4.131 lakosa volt az egyesítéskor, amely továbbra is Nyárádszereda járásba volt beosztva.

A királyág "megdöntésére", illetve ledöntésére 1948. április 1-én került sor Szovátán. Mária királynénak addig a fürdőtelep központjában (a mai Bălcescu szobor helyén) egy 340 kg-os bronz ülőszobra volt, amelyet most Szász Béla jegyző és Ștefănescu Traian rendőrparancsnok jelenlétében ledöntenek, összetörnek és anyagát értékesítés végett átadják a fürdővállalatnak.